

Azerbaycan'da Muhasebe Denetiminin Gelişimi: Analitik Bir İnceleme ve Değerleme

Leyla AKGÜN *

ÖZET

Yetmiş yıldan daha uzun bir süre Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı kalmış Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını ilan edip demokratik yönetim biçimine geçtikten sonra ülkede ulusal ekonominin piyasa ilkelerine göre oluşturulması, özel sektörün geliştirilmesi ve bu doğrultuda yeni mülkiyet biçimlerinin oluşturulması ülkedeki mali kontrol sisteminin de değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk aynı zamanda idari-komuta sisteminin teftiş ve kontrol yöntemlerinin yeni iktisadi sistemde etkisini kaybetmesinden ileri gelmiştir. 90'lı yılların başlarından itibaren Azerbaycan Cumhuriyetinde gerçekleştirilen iktisadi reformlar, hazine sisteminin oluşturulması, Devletin idari organlarının iktisadi alanda yetki ve faaliyetlerinin sınırlandırılması ve devlet kurumlarının yetkileri dışında teftişler yürütmesinin yasaklanması ülkede uluslararası talepleri karşılayacak denetim sisteminin oluşturulup geliştirilmesi için gerekli ortamı sağlamıştır.

Bu çalışmada, kuramsal ve yapısal olarak Azerbaycan'da denetimin gelişimi incelenmiştir. Ardından 2011-2014 yıllarına ait denetim piyasasının temel göstergeleriyle ilgili karşılaştırmalı verilere yer verilmiştir. Son olarak da ülkede denetimin gelişimini engelleyen unsurlara değinilmiş ve bu doğrultuda bazı çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Yasal gelişim, Denetimle ilgili göstergeler.

JEL Sınıflandırması: M42, M48.

Development of Auditing in Azerbaijan: Analytical Review and Evaluation

ABSTRACT

Republic of Azerbaijan, which has stayed bind to the Union of Soviet Socialist Republics, for a period longer than seventy years, after passing to democratic form of government, by declaring the independence, in consequence of the formation of national economy according to the market principles, development of the private sector and formation of new forms of ownership has also necessitated the replacement of the financial control system in the country. This necessity was also mainly due to the loss of its effect of inspection and control procedures of administrative-command system in the new economic system. Since the beginning of the 90s the economic reforms carried out in Azerbaijan Republic, the establishment of a treasury system, the limitation of power and activities of the executive organs of the state in the economic area, the prohibition of the execution of inspections beyond the authority of state institutions provided the necessary environment for formation and the development of audit system that would meet international demands in the country.

In this study the development of audit in Azerbaijan was investigated conceptually and structurally. After, there was given place for comparative data relating audit market's baseline indicators of the years 2011-2014. Finally, there were mentioned the obstacles, preventing the development of the audit in the country and were made some suggestions concerning the solution.

Keywords: Audit, Legal development, Indicators about audit.

Jel Classification: M42, M48.

* Yrd. Doç. Dr. Leyla Akgün, İğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, leyla.akgun@igdir.edu.tr

1. GİRİŞ

1990'lı yılların başlarında gelişmeye başlayan ulusal özgürlük mücadelesi tam bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulması ile sonuçlanmıştır. İlerleyen dönemde ülkede piyasa ekonomisinin geliştirilmesi prensibi kabul edilmiştir. Ekonomik yönetim modelindeki bu değişim ile ülke ekonomisinin piyasa ilkelerine göre şekillendirilmesi, mülkiyet çeşitliliğinin artmasına, girişimciliğin gelişimine ve işletmelerde yeni kuruluş şekillerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yaşanan bu değişim ekonomide ve işletmelerde uluslararası standartlara uygun yeni yönetim ve kontrol sistemlerinin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine üye tüm ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da yerleşik olan kontrol sistemi de idari yönetim prensibine dayanmakta, gelişmiş ve etkili kontrolden uzak piyasa ekonomisinin gelişimi önünde ciddi engeller oluşturmuştur.

1980'li yılların sonunda 1990'lı yılların başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin birçok yerinde denetim sisteminin kurulması yönünde bazı girişimlerde bulunulmuş ise de başarılı bir sonuca ulaşamamıştır. Bu girişimler sonucu 1987 yılında ilk denetim şirketi "İnaudit" anonim şirketinin kurulmuştur. Şirketin hissedarları arasında Maliye Bakanlığı, Devlet Bankası, bazı diğer bankalar, bakanlıklar ve yabancı kuruluşlar yer almıştır.

1989 yılında Maliye Bakanlığı, Ticaret ve Sanayi Odası ve Birleşmiş Milletler Kuruluşunun Çokuluslu Şirketlerle İlgili Merkezi, Moskova'da şirketlerde finansal raporlama, finansal yönetim ve denetimle ilgili sorunlar konusundaki ilk semineri düzenlemiştir. Bu ve daha sonra düzenlenen seminer ve konferansların ana konusu uluslararası finansal raporlama sistemine geçiş ve çağdaş kontrol yöntemi olan denetimle ilgili olmuştur. Seminer sonrası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin birçok büyük üniversitesinde uluslararası şartlara uygun muhasebeci ve denetçi kadrosunun hazırlanması ve bu yönde faaliyet gösteren bazı şirketlerin mesleki yeterlilik kazanması yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

1989-1991 yıllarında özellikle Moskova ve Leningrad'da birçok denetim şirketi kurulmuştur. Bu dönemde özellikle ülkede denetim faaliyetinin geliştirilmesi amaçlanmaktaydı. Bu yönde özellikle uluslararası denetim şirketleri ile işbirliği önemle üzerinde durulan konu haline gelmiştir. Bu amaçla Moskova'da uluslararası denetim şirketi olan Ernst & Young ile ortak denetim şirketi kurulmuş, ardından ülkede birçok uluslararası denetim şirketinin şubeleri açılmıştır.

Piyasa ekonomisinin gelişmeye ve bu gelişimi sağlayacak yasal ve metodoloji dayanağının oluşmaya başladığı bu dönemde mali-iktisadi işlemlerin yeterli seviyede olmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum mesleki yeterliliğe sahip muhasebeci ve denetçi kadrosunun oluşumunu olumsuz etkilemiştir.

Moskova ve Leningrad'da yaşanan tüm bu gelişmelerden Azerbaycan da etkilenecek meslek mensuplarının yeterlilik kazanması ve denetim hizmetinin kalitesinin yükseltilmesi

amacıyla ülkede ciddi çalışmalar başlatılmıştır. Azerbaycan’da denetimin gelişimi yönünde yapılan çalışma ve yasal düzenlemelerle ilgili aşağıdaki bölümde detaylı bilgi verilmektedir.

2. AZERBAJYCAN’DA MUHASEBE DENETİMİNİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

Azerbaycan’da muhasebe denetiminin oluşumu, doğrudan ülkenin bağımsızlığını kazanması, piyasa ekonomisine geçişi ve iktisadi kuruluşların iktisadi ve mali faaliyeti üzerinde iktisadi kontrol sisteminin yeniden kurulmasıyla ilişkilidir. Ülkede denetimle ilgili ilk düzenleme 31.07.1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna bağlı “Denetçi Merkezinin” kurulmasıyla yapılmıştır. Merkezin görevi bakanlıklar, işletmeler, kooperatifler ve düzenleyici kuruluşların talebi ile anlaşmaya bağlı olarak karşılığının ödenmesi koşuluyla teftiş ve kontroller gerçekleştirmek ve işletme mekanizmasının geliştirilmesiyle ilgili metodik ve pratik destek sağlamak olarak belirlenmiştir (Rzayev, 2006: 317). Bu düzenlemeyi 27.03.1992 tarihinde mülkiyet biçimi çeşitliliğinin geliştirilmesi, denetim şirketleri ve denetçilerin faaliyet alanlarının genişletilmesini amaçlayan Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararı ile ülkede Maliye Bakanlığına bağlı Lisans Komisyonu oluşturulması izlemiştir. Denetim şirketlerinin tüzükleri Denetçi Merkezinde kayda alınmış olup merkezin ana faaliyet konusu vergi yasalarına uyulup uyulmadığının araştırılmasıdır.

Azerbaycan’da profesyonel denetçi hizmetiyle ilgili düzenlemeler konusunda somut adım 1994 yılında atılmıştır. Ülkede uluslararası taleplere uygun denetim sisteminin oluşturulması yönünde büyük önem taşıyan yasal düzenlemeler bu dönemden itibaren yapılmaya başlamıştır (Memmedov, 2006: 128). Bu bakımdan 16.09.1994 tarihinde yürürlüğe giren “Denetçi Hizmetiyle İlgili” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu büyük önem taşımaktadır (Abbasov, 2011: 18). Bu kanuna 2011 yılında ilaveler ve değişiklikler yapılmış ve günümüz koşullarıyla uyumlaştırılmıştır. Kanun, 5 bölüm ve 20 maddeden oluşmakta olup Azerbaycan Cumhuriyetinde denetim faaliyetinin oluşturulması koşullarını, yürütülmesinin yasal temelini, denetçi görevlerini, haklarını ve sorumluluklarını belirlemekte ve girişimcilerin de haklarını savunan bağımsız finansal kontrol sisteminin oluşturulmasını hedeflemektedir. Kanuna göre, ülkede denetçi hizmetinin devlet tarafından düzenlenmesini sağlamak, denetim faaliyetinin gelişimine yönelik yasaların taslaklarını hazırlamak, devletin, denetçilerin ve işletmelerin haklarını korumak, kendi faaliyetini “Denetçi Hizmetiyle İlgili” Kanunun taleplerine uygun yönetmek amacıyla Parlamento tarafından Denetçiler Odasının kurulması kararı alınmıştır. Denetçiler Odası 04.04.1996 tarihinden itibaren kurulmuş ve ülkede denetim faaliyetinin düzenlenmesi faaliyetine başlamıştır (Genizade ve Namazeliyev, 2001: 46). Denetçiler Odasının temel görevi işletmelerin finansal raporlarının ve muhasebe kayıtlarının doğruluğunu sağlamak amacıyla ülkede denetim hizmetini düzenlemek ve mevcut yasalara uygun denetim faaliyetini geliştirmektir. Denetçiler Odası aşağıdaki fonksiyonları yerine getirmektedir (Yagubov, 2004: 10):

- Azerbaycan’da denetçi hizmeti faaliyetini düzenlemek,

- Ülkedeki bağımsız denetçi ve denetim şirketlerine lisans vermek ve onların faaliyetlerini “Denetçi Hizmetiyle İlgili” Kanuna uygun olarak yürütüp yürütmediğini tespit etmek,
- Bağımsız denetçi ve denetim şirketlerinin kayıtlarını yapmak,
- Ülkede denetim hizmeti gösterme yetkisi veren lisansın alınması için gerekli sınav koşullarını belirlemek,
- Ülkede denetim hizmeti gösterme yetkisi veren lisansın alınması için gerekli sınav jürisini belirlemek,
- İşletmelerin finansal raporlarını ve muhasebe kayıtlarıyla ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanuna uygun denetçi görüşü türlerini, bağımsız denetçi ve denetim şirketleri rapor şekillerini hazırlayıp onaylamak,
- Denetim hizmeti yöntem ve şekilleriyle ilgili normatif belgeler düzenlemek, ulusal ve uluslararası deneyimi takip ederek öneriler hazırlamak,
- Denetimi yapılan şirketlerin bağımsız denetçi ve denetim şirketlerinin mesleki yeterliliğiyle ilgili şikayetlerini ülke yasalarına uygun olarak değerlendirmek,
- Tekrar denetim yapmak (Rehimova vd., 2007: 18).

Denetçiler Odasının fonksiyonlarını ve güncel işlerini yerine getirmesi amacıyla Devlet temsilcilerinin yanı sıra dört büyüklerin (Price Waterhouse Coopers, ERSN & Young, Deloitte Touche Tohmatsu ve KPMG) de temsilcilerinden oluşan bir konsey oluşturulmuştur. Bu konsey, denetimle ilgili küresel konular, güncel sorunlar, normatif belgeler ve denetimin kalite kontrolü için gerçekleştirilmiş inceleme sonuçları gibi konuları ele alarak gerekli kararları almaktadır (Dadaşov, 2014: 62).

Denetçiler Odası gerçekleştirdiği görev ve fonksiyonların yanı sıra birçok önemli devlet programlarını da yerine getirmektedir. “Ulusal Faaliyet Planı” ve “2012-2015 Yıllarını Kapsayan Yolsuzlukla Mücadeleyle İlgili Plan” ülkede denetimin gelişimini önemli derecede etkileyen programlar arasında yer almaktadır. Başarılı bir şekilde tamamlanmış olan bu programların ardından Denetçiler Odası uluslararası gelişmeler ve uygulamaları temel alarak “2012-2020 yıllarını kapsayacak Gelişim Projesini” onaylamıştır. Proje ekibine Denetçiler Odası çalışanları, dört büyükler ve diğer denetim şirketleri temsilcileri ve bazı bağımsız denetçiler dahil edilmiştir. Gelişim Projesi, özellikle denetimle ilgili yasal çerçevenin geliştirilmesi, bağımsız denetim problemlerinin belirlenmesi, ilgili tarafların çıkarlarının uzlaşması, haksız rekabetle mücadele, denetçi bağımsızlığı ve sorumluluklarının artırılması ve mesleki yeterliliğinin öneminin artırılması gibi konuları kapsamaktadır (Bayramov, 2013, 52). Azerbaycan’da denetim faaliyetini yeterli iş tecrübesi olan, yazılı ve sözlü denetim sınavını kazanmış ve Denetçiler Odası tarafından verilen lisansa sahip kişiler yerine getirebilir (Abbasov, 2015: 26). Finansal tabloların denetimi sadece denetçiler tarafından gerçekleştirilebilir. Denetim, finansal tabloların hatalardan arındırmak amacıyla denetimi yapılan şirketin mali sonuçlarının denetçi tarafından bağımsız bir şekilde denetlenmesi, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Uluslararası Muhasebe Standartlarına

uygunluğunun tespiti ve bu doğrultuda denetçi tarafından görüşün bildirilmesi faaliyetidir. Denetim zorunlu ve isteğe bağlı denetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yasalara göre yıllık mali sonuçlarını yayımlama zorunluluğu olan şirketler için ve yasama organı kararına göre gerçekleştirilen denetim zorunlu denetim, diğer durumlarda ise isteğe bağlı denetimdir. Azerbaycan'da zorunlu denetime tabi şirketler aşağıdaki gibi sıralanabilir.(Denetçi Hizmetiyle İlgili Kanun, m.5):

❖ Sosyal önem taşıyan kurumlar,
❖ Finansal raporların düzenlenme tarihinde Maliye Bakanlığının belirlemiş olduğu yıllık gelir, dönem boyu ortalama işçi sayısı, bilanço kapanış tutarı gibi göstergelerden ikisinin belirlenen yasal sınırı aşması durumunda;

- Konsolide şirketler,
- Doğal tekeller,
- Finansal ve endüstriyel gruplar,
- Limited şirketleri,
- Menkul kıymet ihraç eden tüzel kişiler,
- Belediyeler,
- Vakıflar,
- Siyasi partiler,
- Yasalarca belirlenmiş şirketler.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde denetim piyasasının gelişimiyle ilgili veriler aşağıdaki bölümde sunulmuştur.

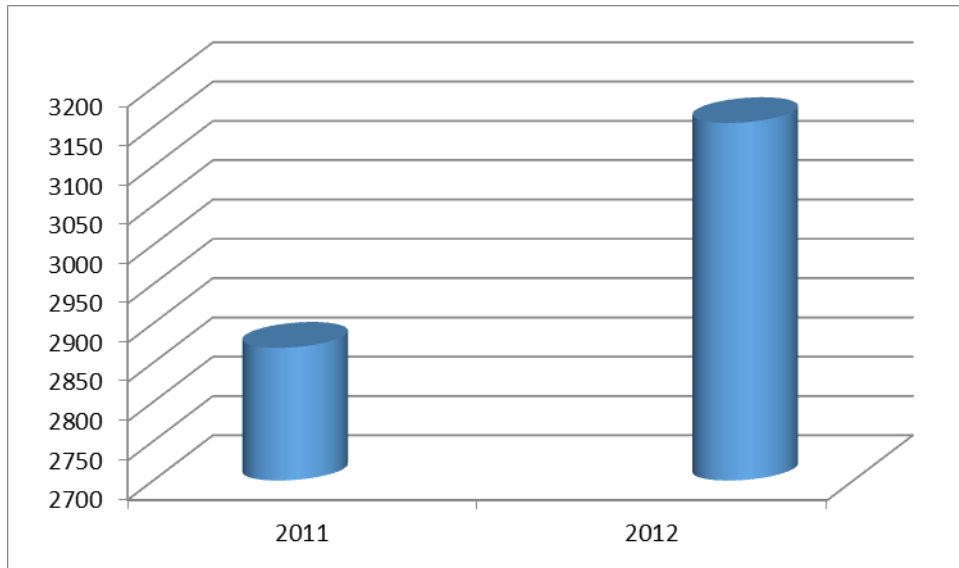
3. 2011-2012 YILLARINDA AZERBAYCAN'DA MUHASEBE DENETİMİNİN GELİŞİMİNİN TEMEL GÖSTERGELERİ

Ülkede denetimin gelişimi ve denetimle ilgili düzenlemeler özellikle 2012 yılından itibaren Denetçiler Odası tarafından özenle takip edilen konu haline gelmiştir. Buna sebep ise 2010-2011 yıllarında yapılan denetim anlaşmaları sayısında gözlemlenen düşüşler olmuştur. 2010-2011 yıllarında denetim anlaşmaları sayısındaki düşüşlere dünyada denetime olan güvenin azalması, sunulan hizmet kalitesindeki düşüşler ve birçok şirketin finansal şeffaflık konusunda duyarsızlığı gibi unsurlar neden olarak gösterilebilir. Ülkede son yıllarda gösterilen denetim hizmetinin bir bileşeni olan danışmanlık hizmeti veren tüzel kişilerin sayısının arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle son 5 yılda artan yabancı sermayeli işletmeler finansal tablolarının hazırlanması ve muhasebe defterlerinin tutulmasında Azerbaycan için kısmen yeni olan danışmanlık şirketlerinin hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Son dönemlerde yabancı yatırımlı birçok denetim şirketi sadece danışmanlık hizmeti veren bağlı ortaklık kurmakta ve danışmanlık hizmetini bu ortaklıklara devretmektedir. Bu ortaklıkların Denetçiler Odasına rapor sunma yükümlülüğünün olmaması ise daha önce denetim şirketleri tarafından Denetçiler Odasına sunulan raporlarda yer alan denetimle ilgili göstergelerin

istatistik veriler dışında kalmasına neden olmaktadır (Azerbaycan Cumhuriyetinde Denetçi Hizmetinin Gelişimiyle İlgili Denetçiler Odası Raporu, 2013: 46).

2012 yılında Denetçiler Odası tarafından 3 tüzel ve 11 gerçek kişiye yeni lisans verilmiş, 8 tüzel ve 13 gerçek kişinin ise lisans belgesi geçerlilik süresinin bitimi nedeniyle uzatılmıştır. 2012 yılında 3.575.284.410 Manat tutarında 3.737 adet denetim anlaşması yapılmıştır. Yapılan anlaşma sayısı bakımından % 8.16-ı, tutar bakımından ise %40.12-i yabancı denetim şirketlerinin şube ve temsilcilikleri, sayı bakımından %15.09-u, tutar bakımından ise %44.25-i yabancı yatırımlı denetim şirketleri, sayı bakımından %36.55-i, tutar bakımından ise %9.73-ü yerel denetim şirketleri ve sayı bakımından %40.20-i, tutar bakımından ise %5.90-ı bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilmiştir. 2011 yılına oranla 2012 yılında yapılan denetim anlaşmalarının sayısı 258 adet veya %7.42, anlaşma tutarı ise 79.204.523 Manat veya %28.46 artmıştır. 2012 yılında yapılmış olan anlaşmalardan 2.890.302.464 Manat tutarında olan 3.155 adedi yerine getirilmiştir. Belirtmek gerekir ki 2011 yılına oranla 2012 yılında yerine getirilmiş anlaşmaların sayısı 286 adet veya %9.97 artmış, tutardaki artış ise 789.760.774 Manat veya %37.60 olarak gözlemlenmiştir (Grafik 1-2).

Grafik 1. Gerçekleştirilmiş Denetim Anlaşması Sayısı

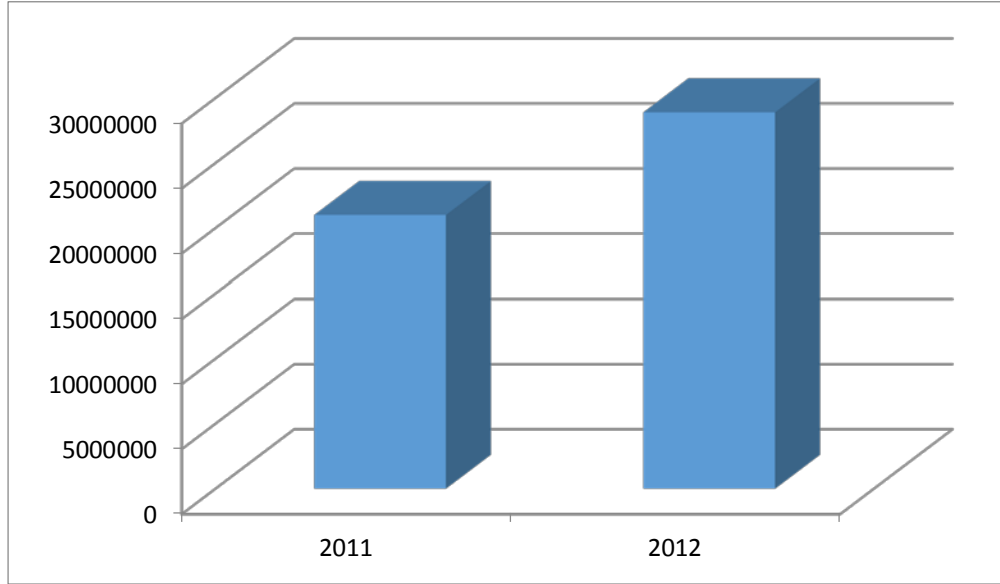

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2012 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2013.

Azerbaycan'da uluslararası standartlara uygun denetçi kadrosunun geliştirilmesi ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi Denetçiler Odasının önemle üzerinde durduğu konular arasında yer almaktadır. 2012 yılında denetçi olabilmek ve denetim faaliyetini yürütebilmek için gerekli lisans belgesinin geçerlilik süresinin bitimi nedeniyle iki aşamalı sınav yapılmıştır. 28.07.2012 ve 04.08.2012 tarihlerinde yapılan sınavlara lisans belgesi geçerlilik süresi bitmiş 1 kişi ve ilk kez denetçi olabilmek için başvurmuş 3 kişi, 15.12.2012 ve

22.12.2012 tarihlerinde yapılan sınavlara lisans belgesi geçerlilik süresi bitmiş 2 kişi ve ilk kez denetçi olabilmek için başvurmuş 1 kişi katılmış ve sınavda başarılı olmuşlardır.

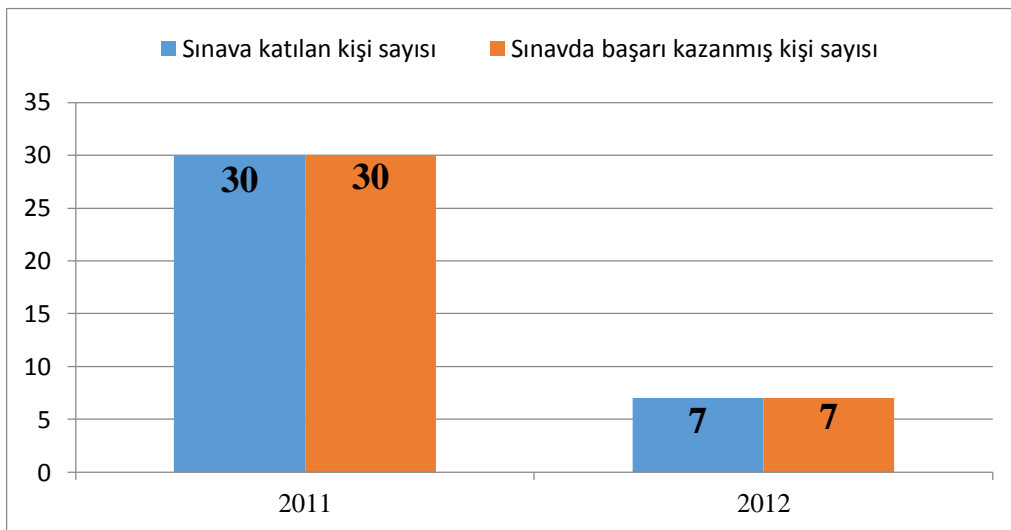
Grafik 2. Gerçekleştirilmiş Denetim Anlaşması Tutarı

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2012 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2013.

2011 yılında denetçi olabilmek için ilgili sınava giren kişi sayısı ve başarılı olan kişi sayısı ile 2012 yılında gerek denetim lisans belgesinin geçerlilik süresinin bitimi gerekse ilk kez belge almak için başvuran kişi sayısı olmak üzere toplam sınava katılan ve başarılı olan kişi sayısı Grafik 3'te yer almaktadır.

Grafik 3. Sınava Katılmış ve Başarı Kazanmış Kişi Sayısı

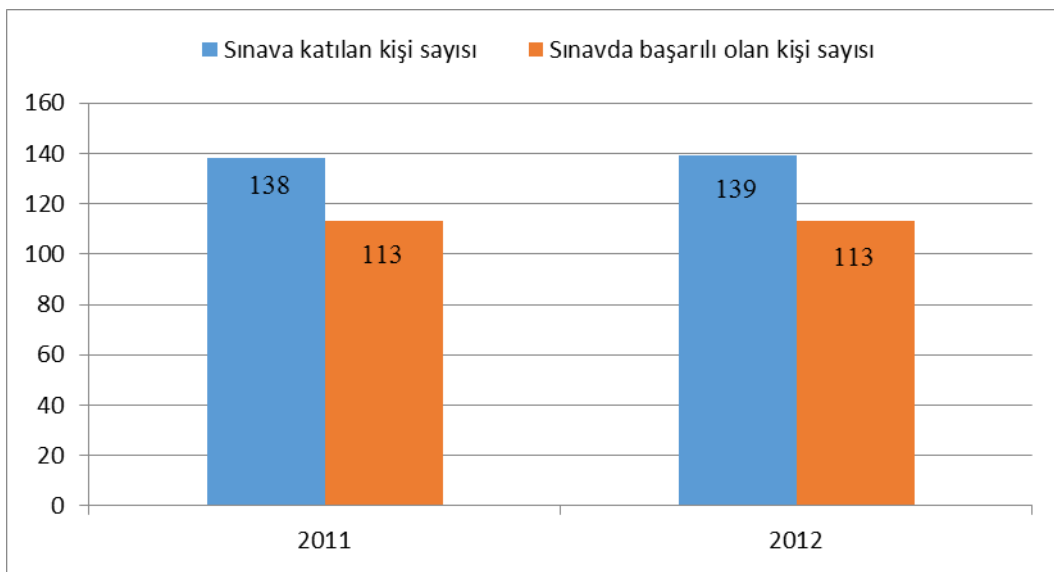

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2012 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2013.

2012 yılında Denetçiler Odası tarafından düzenlenen mesleki gelişim kurslarına katılan ve bu kursları başarıyla tamamlayan 11 kişi sınavdan muaf tutulmuş ve onlara beş yıllık lisans verilmiştir.

2012 yılında 3 Eylül ile 12 Ekim ve 15 Ekim ile 30 Kasım tarihleri arasında mesleki gelişim kursları düzenlenmiş ve 13 Ekim ve 1 Aralık tarihlerinde ise kursların sonuçlarıyla ilgili sınav yapılmıştır. Sınava 139 kişi katılmış, fakat 113 kişi başarılı olmuştur. 2011 yılı ile 2012 yılına ait denetçiler için düzenlenen mesleki gelişim kursları sonunda yapılan sınav sonuçları Grafik 4'te yer almaktadır.

Grafik 4. Mesleki Yeterlilik Sınavına Katılmış ve Başarı Kazanmış Kişi Sayısı

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2012 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2013.

Ülkede 2011 ve 2012 yıllarına ait yerine getirilmiş denetim anlaşması sayısı ve tutarı, denetçi sınavına girmiş, başarılı olmuş ve sınavdan muaf tutulmuş kişi sayısı ve mesleki yeterlilik sınavında başarı kazanmış kişi sayısı ile ilgili bilgi verildikten sonra 2012 ve 2013 yıllarına ait göstergeleri irdelemek yerinde olacaktır.

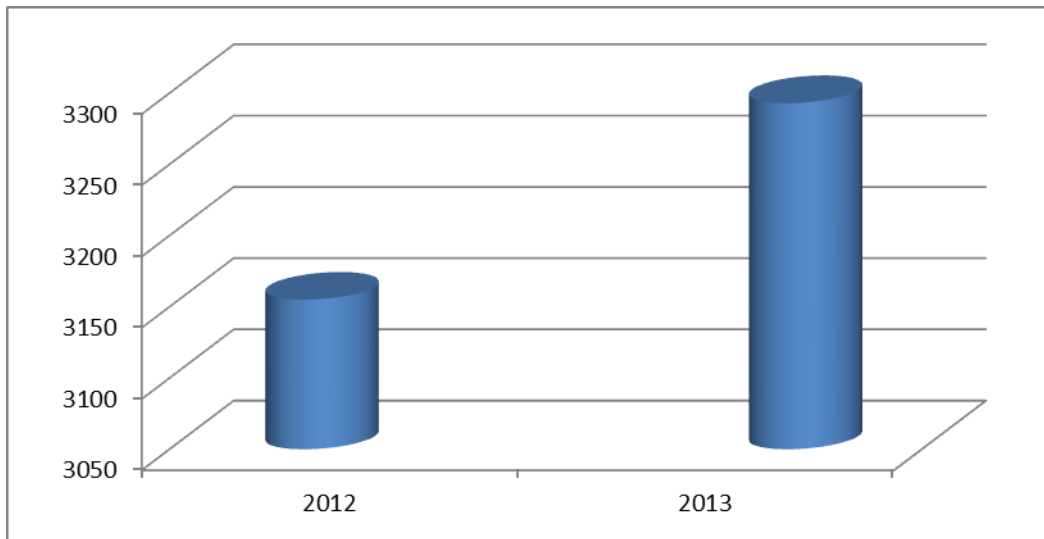
4. 2012-2013 YILLARINDA AZERBAJYCAN'DA MUHASEBE DENETİMİNİN GELİŞİMİNİN TEMEL GÖSTERGELERİ

Denetçiler Odası tarafından hazırlanan rapordan alınan bilgilere göre 2013 yılında 452.116.103 Manat tutarında 3.793 adet denetim anlaşması yapılmıştır. Yapılmış olan anlaşma sayısı bakımından %16,3-ü, tutar bakımından ise %66,4-ü yabancı denetim şirketlerinin şube ve temsilcilikleri, sayı bakımından %9,1-i, tutar bakımından ise %20,8-i yabancı yatırımlı denetim şirketleri, sayı bakımından %33,5-i, tutar bakımından ise %7,2-i yerel denetim şirketleri ve sayı bakımından %41,1-i, tutar bakımından ise %5,6-ı bağımsız denetçiler gerçekleştirilmiştir (Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2012 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2014).

2012 yılına oranla 2013 yılında yapılan anlaşma sayısı 3.737'den 3.793'e, başka bir ifadeyle 56 adet veya %1,5, anlaşma tutarı ise 357.528.441 Manattan 452.116.103 Manata, başka bir ifadeyle 94.587.662 Manat veya %20,9 artmıştır.

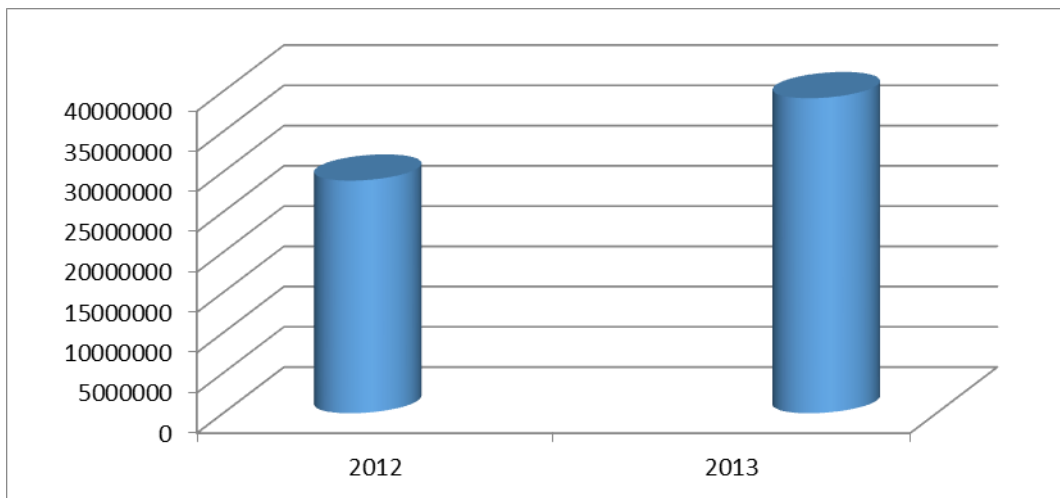
2013 yılında yapılmış olan anlaşmalardan 3.914.004.418 Manat tutarında 3.293 adedi yerine getirilmiştir. Belirtilmesi gerekir ki 2012 yılına oranla yerine getirilmiş anlaşma sayısı 3.155'ten 3.293'e, başka bir ifadeyle 138 adet veya %4,4, anlaşma tutarı ise 2.890.302.464 Manattan 391.404.418 Manat, başka bir ifadeyle 1.023.701.954 Manat veya %35,4 artmıştır (Grafik 5-6).

Grafik 5. Gerçekleştirilmiş Anlaşma Sayısına Göre Kıyaslama

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2013 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2014.

Grafik 6 . Gerçekleştirilmiş Anlaşma Tutarına Göre Kıyaslama

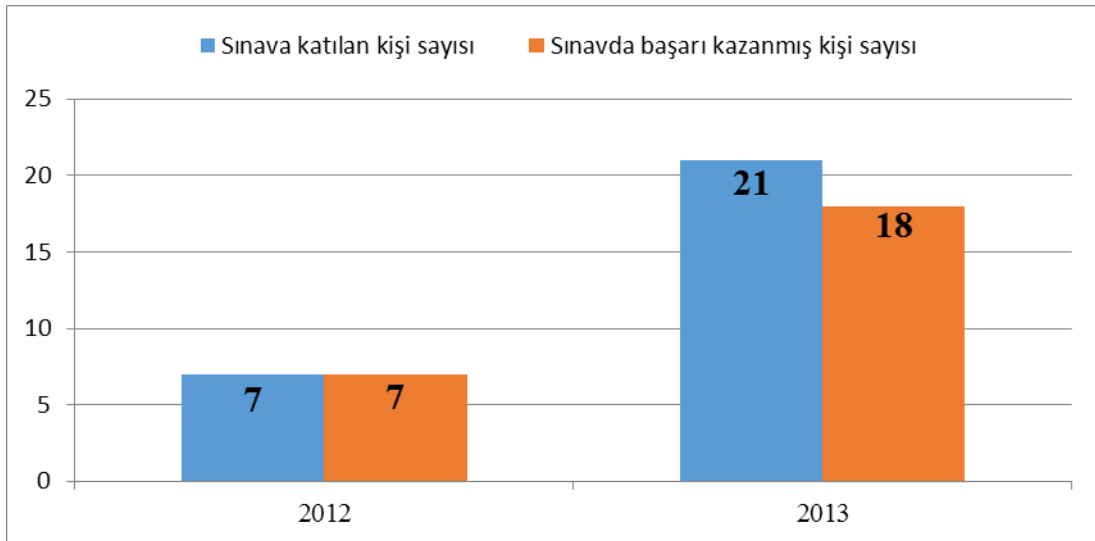

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2013 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2014.

Bağımsız denetçiler ve denetim şirketleri resmi kayıt sonrası aldıkları 5 yıllık lisansa göre faaliyet göstermektedir. 2013 yılında Denetçiler Odası tarafından 9 tüzel ve 8 gerçek kişiye yeni lisans verilmiş, 13 tüzel ve 15 gerçek kişinin lisans belgesi geçerlilik süresinin bitmesi nedeniyle uzatılmıştır. 31.12.2013 tarihine kadar ülkede 40 bağımsız denetçi, 55 denetim şirketi ve 3 yabancı denetim şirketi faaliyetini sürdürmüştür.

Azerbaycan'da 24.08.2013 ve 31.08.2014 tarihlerinde yapılan sınava lisans belgesi geçerlilik süresi bitmiş 3 kişi başvurmuş ve 2 kişi başarılı olmuş, denetçi olabilmek için başvuran 8 kişi başarılı olmuştur. 14.12.2013 ve 21.12.2013 tarihlerinde yapılan sınava denetçi olabilmek için başvurmuş 4 kişiden 2'si ve lisans belgesi geçerlilik süresinin bitimi nedeniyle başvurmuş 6 kişiden 6'sı da başarılı olmuştur. Yıl boyu toplam 21 kişi sınava girmiş ve 18 kişi başarılı olmuştur. 2012 yılı ile kıyaslamalı veriler Grafik 7'de yer almaktadır.

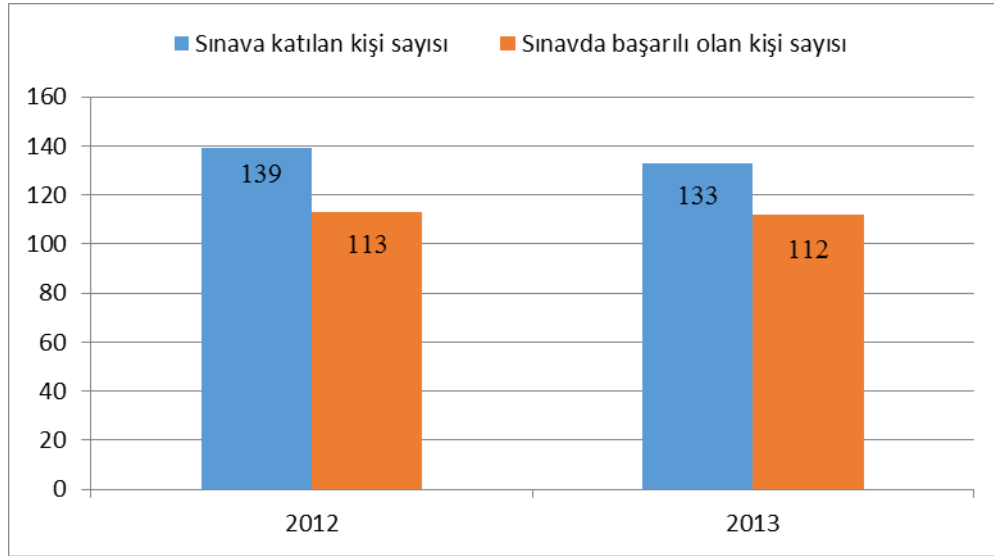
Grafik 7. Sınava Katılmış ve Başarı Kazanmış Kişi Sayısı

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2013 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2014.

Denetçiler Odası tarafından 2013 yılında düzenlenen mesleki gelişim kurslarına katılan, bu kursları başarıyla tamamlayan ve tüm seminerlere katılan 10 kişi denetçi sınavından muaf tutularak 5 yıllık lisans almıştır.

2 Eylül ve 11 Ekim tarihleri ve 14 Ekim ve 29 Kasım tarihleri arasında mesleki gelişim kursları düzenlenmiş ve 12 Ekim ve 30 Kasım tarihlerinde kursları değerlendirmek amacıyla 2 sınav yapılmıştır. Sınava katılan kişi sayısı 133, sınavda başarılı olan kişi sayısı ise 112'dir. 2012 yılı ile kıyaslamalı veriler Grafik 8'de yer almaktadır.

Grafik 8. Mesleki Yeterlilik Sınavına Katılmış ve Başarı Kazanmış Kişi Sayısı

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2013 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2014.

Azerbaycan’da 2012 ve 2013 yıllarına ait yerine getirilmiş denetim anlaşması sayısı ve tutarı, denetçi sınavına girmiş, başarılı olmuş ve sınavdan muaf tutulmuş kişi sayısı ve mesleki yeterlilik sınavında başarı kazanmış kişi sayısı ile ilgili bilgi verildikten sonra 2013 ve 2014 yıllarına ait göstergelerin kıyaslanmasıyla ilgili bilgi vermek faydalı olacaktır.

5. 2013-2014 YILLARINDA AZERBAJYAN’DA MUHASEBE DENETİMİNİN GELİŞİMİNİN TEMEL GÖSTERGELERİ

Denetçiler Odası tarafından hazırlanan rapordan alınan bilgilere göre 2014 yılında 43 bağımsız denetçi ve 56 denetim şirketi faaliyet göstermiş ve faaliyet raporunda işletmelerle 466.981.575 Manat tutarında 3.487 denetim anlaşmasının yapıldığı belirtilmiştir. Yapılmış olan anlaşma sayısı bakımından %20,3-ü, tutar bakımından ise %68,9-u yabancı denetim şirketlerinin şube ve temsilcilikleri, sayı bakımından %11,9-u, tutar bakımından ise %18,9-u yabancı yatırımlı denetim şirketleri, sayı bakımından %28,6-ı, tutar bakımından ise %7,3-ü yerel denetim şirketleri ve sayı bakımından %39,2-i, tutar bakımından ise %4,9-u bağımsız denetçiler gerçekleştirilmiştir (Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2012 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2015).

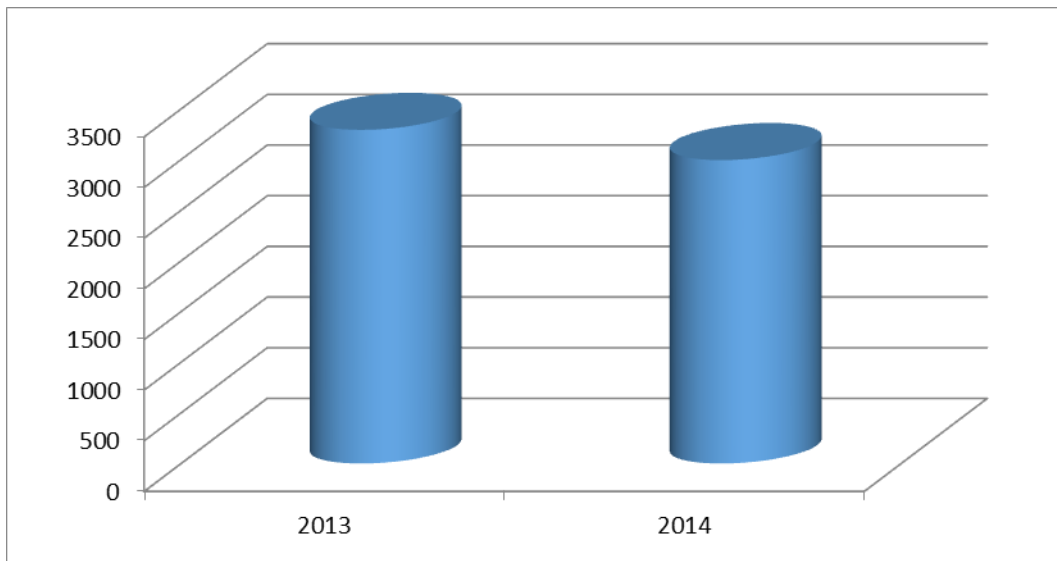
2013 yılına oranla 2014 yılında yapılmış anlaşma sayısı 3.793’ten 3.487’ye, başka bir ifadeyle 306 adet veya %8,1 düşmüş, tutar bakımından ise 14.865.472 veya %3,3 artış göstermiştir.

Ülkede faaliyet gösteren yabancı denetim şirketlerinin şubelerinin yapmış olduğu anlaşma sayısı 2014 yılında 2013 yılına oranla %15,5, anlaşma tutarı ise %7,4 artmıştır. Yabancı yatırımlı denetim şirketlerinin yapmış olduğu anlaşma sayısı 2014 yılında 2013 yılına oranla %0,2, anlaşma tutarı ise %11,1 azalmıştır. Yerel denetim şirketlerinin yapmış

olduğu anlaşma sayısı 2014 yılında 2013 yılına oranla %17,3 azalmış, anlaşma tutarı ise %22,3 artmıştır. Bağımsız denetçilerin yapmış olduğu anlaşma sayısı 2014 yılında 2013 yılına oranla %12,3, anlaşma tutarı ise %9,9 azalmıştır.

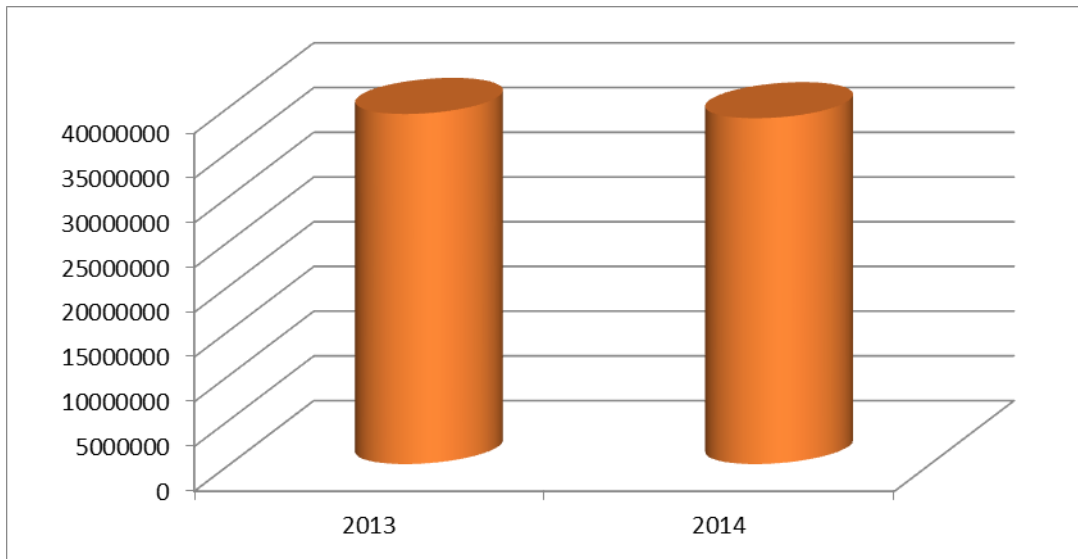
2014 yılında yapılmış olan anlaşmalardan 386.641.552 Manat tutarında 2.995 adedi yerine getirilmiştir. Belirtilmesi gerekir ki 2014 yılında 2013 yılına oranla gerçekleştirilmiş anlaşma sayısı 3.293'ten 2.995'e, başka bir ifadeyle 298 adet veya %9,1, yerine getirilmiş anlaşma tutarı ise 391.400.442 Manattan 386.641.552 Manata, başka bir ifadeyle 475.889 Manat veya %1,2 azalmıştır.

Grafik 9. Yerine Getirilmiş Anlaşma Sayısına Göre Kıyaslama

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2014 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2015.

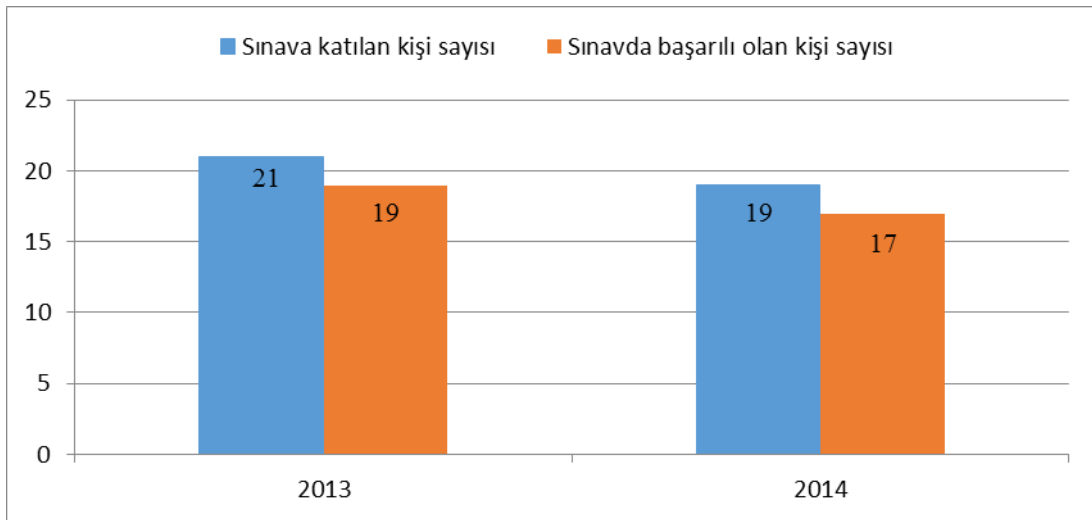
Grafik 10. Yerine Getirilmiş Anlaşma Tutarına Göre Kıyaslama

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2014 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2015.

Ülkede 28.06.2014 ve 05.07.2014 tarihlerinde gerçekleştirilmiş iki aşamalı denetçi sınavında lisans belgesi geçerlilik süresi bitmiş 1 kişi ve denetçi olmak için başvurmuş 10 kişi başarılı olmuştur. “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde denetçilik yapabilmek için gerekli lisans belgesi geçerlilik süresinin bitimiyle ilgili yapılacak sınava dair” karara dayanarak lisans belgesi geçerlilik süresi bitmiş 9 kişi sınavdan muaf tutulmuştur. 20.12.2014 ve 27.12.2014 tarihlerinde gerçekleştirilmiş sınavlarda denetçi olabilmek için başvurmuş 6 kişiden hepsi başarılı olmuş, lisans belgesi geçerlilik süresi bitmiş 2 kişiden biri başarısız olmuş, diğeri ise sınava katılmamıştır. Ayrıca “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde denetçilik yapabilmek için gerekli lisans belgesinin geçerlilik süresinin bitimiyle ilgili yapılacak sınava dair” karara dayanarak lisans belgesi geçerlilik süresi bitmiş 10 kişi sınavdan muaf tutulmuştur. 2013 yılına oranla 2014 yılında denetçi olabilmek için ve lisans süresinin uzatılmasıyla ilgili yapılan sınavın sonuçları Grafik 11’de yer almaktadır.

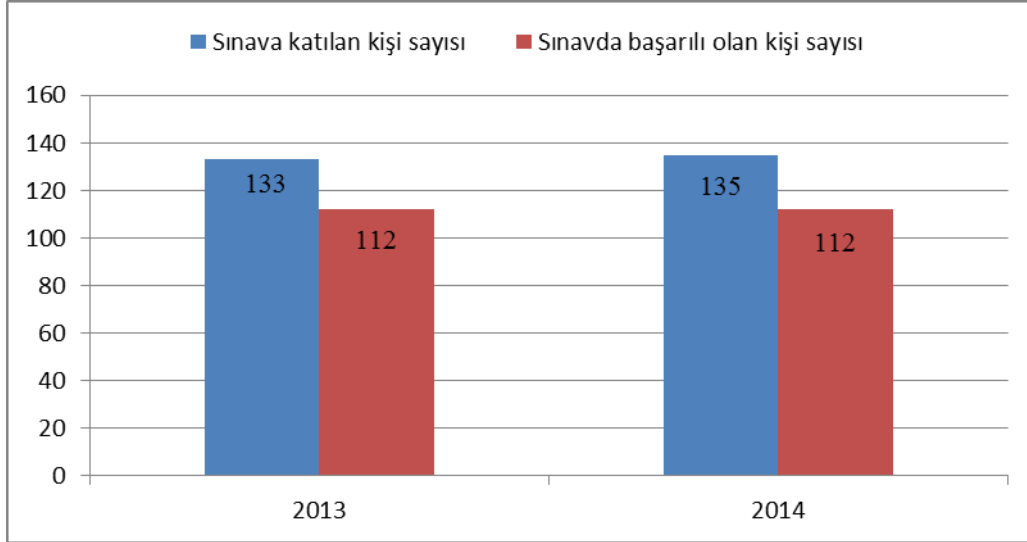
Grafik 11. Sınava Katılmış ve Başarı Kazanmış Kişi Sayısı

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2014 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2015.

2013 yılına oranla 2014 yılında Denetçiler Odası tarafından düzenlenen mesleki gelişim kurslarına katılan ve bu kursları başarıyla tamamlayan 19 denetçi sınavdan muaf tutularak 5 yıllık lisans almıştır.

1 Eylül ile 10 Ekim tarihleri arasında ve 13 Ekim ile 25 Kasım tarihleri arasında Denetçiler Odası tarafından denetçiler için mesleki gelişim kursları düzenlenmiştir. Kurs sonucunda 11 Ekim ve 29 Kasım tarihlerinde sınav yapılmış ve sınava 135 kişi katılmış, 22 kişi katılmamış, 112 kişi başarılı olmuş ve 23 kişi başarısız olmuştur. 2013 yılına oranla 2014 yılında yapılmış sınav sonuçları aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Grafik 12. Sınava Katılmış ve Başarı Kazanmış Kişi Sayısı

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2014 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2015.

İncelenen 2011-2014 yılları arasında gösterilmiş denetçi hizmet sayısı ve tutarında artış gözlemlenmiştir. Sadece 2014 yılında bu göstergede cüzi bir düşüş yaşanmıştır. Ülkede denetimin istikrarlı bir şekilde gelişimi ile geniş kitlelere ulaştırılması arasında optimum bir dengenin olduğu söylenebilir. Denetçi hizmet sayı ve tutarındaki artışların ülkedeki gayri safi yurtiçi hasıla ve yatırımlar ile doğru orantıda olduğu da gözlemlenmiştir.

Yıllar itibariyle denetim piyasasının temel göstergeleriyle ilgili bilgi verildikten sonra ülkede denetimin gelişimin engelleyen problemleri incelemek yararlı olacaktır.

6. AZERBAJYCAN'DA DENETİM GELİŞİMİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

Son yıllarda Azerbaycan'da denetim alanında yapılan yasal düzenlemelere ve uluslararası uyumlaşma yönünde yürütülen çalışmalara rağmen denetimin gelişimini engelleyen bazı önemli problemler gözlemlenmiştir. Bu problemlerin başında mevzuat temelli boşluk ve eksiklikler yer almaktadır. Mevzuat temelli problemler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Novruzov, 2013: 17):

- Uluslararası Denetim Standartları ve Profesyonel Muhasebeciler İçin Etik Kuralların uygulanmasının mevzuatta belirtilmemesi,
- Denetim şirketi kurulurken en az bir lisanslı denetçinin şirket bünyesinde faaliyet göstermesiyle ilgili zorunluluğun mevzuatta belirtilmemesi,
- Zorunlu denetim yaptırması gereken şirket sahip ve yöneticilerinin haklarının, görev ve sorumluluklarının mevzuatta belirtilmemesi,

- Denetçilerin rüşvetle mücadele konusunda sorumluluklarının mevzuatta belirtilmemesi,
- Denetçiler Odasının faaliyet raporunun kamuoyuna duyurmasıyla ilgili konunun mevzuatta belirtilmemesi,
- Zorunlu denetime tabi şirketlerin finansal sonuçlarının denetçi görüşüyle birlikte yayımlanması konusunun mevzuatta belirtilmemesi,
- Denetçilerin düzenleme ve denetleme yetkisine sahip kuruluşlarla olan ilişkilerinin mevzuatta belirtilmemesi,
- Denetçilerle denetim komiteleri arasındaki ilişkilere dair maddelerin mevzuatta belirtilmemesi.

Denetçiler Odası tarafından yapılan araştırmalar sonucu ülkede zorunlu denetim yaptırması gereken şirketlerin denetim yaptırma düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Yapılan anket sonucu zorunlu denetimden kaçınmanın bazı nedenleri aşağıdakiler olarak tespit edilmiştir (Gülmemmedov, 2012: 96):

- Finansal raporlama ve mali sonuçların sunumundaki boşluklar,
- Şirket sahiplerinin finansal tablolarının şeffaflığının sağlanmasında mevzuata uymamaları,
- Denetim hizmeti kalitesinin tatmin edici düzeyde olmaması,
- Denetimle ilgili farkındalık, tebligat ve teşvik yetersizliği (Novruzov, 2011: 22),
- Denetim hizmetinden yararlananların denetime olan güven eksikliği,
- Şirketler tarafından denetimin sektöre olan faydasının yeterince değerlendirilmemesi,
- Bazı denetçilerin mesleki yetersizliği,
- Maddi durum yetersizliği (Denetimin Güncel Sorunları Konusunda Denetçiler Odasının Raporu, 2014: 5).

Şirketlerin denetimden kaçınmalarının temel nedeni denetimin başlıca konusu olan finansal raporlama ve finansal tabloların sunumundaki boşluklardır. İstatistik verilere göre Azerbaycan'da denetim yaptırma oranı en yüksek olan kuruluşlar bankalar ve sigorta şirketleridir. İkinci sırada belediyeler, anonim şirketler ve yabancı yatırımlı işletmeler yer almaktadır. Banka ve sigorta şirketleri uluslararası operasyon sistemiyle uyumlu faaliyet göstermekte ve finansal sonuçlarını Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı'na sunmak zorundadırlar. Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı banka ve sigorta şirketlerinin finansal sonuçlarını denetçi görüşü olmadan kabul etmemektedir. Aynı durum belediyeler ve anonim şirketler için de geçerlidir. Bu durum nedeniyle banka, sigorta şirketleri, anonim şirketler ve belediyelerin denetim yaptırma oranının yüksek oluşunu açıklamaktadır. Yabancı yatırımlı şirketlerin denetim yaptırma oranı % 20-30'dur. Yabancı yatırımlı şirket sahipleri denetimle ilgili daha fazla bilgili oldukları ve bu şirketlerin genel merkeze sunduğu finansal raporların

denetçi onaylı olması zorunluluğu nedeniyle bu şirketlerin denetim yaptırma oranının diğer şirketlere göre kısmen yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Denetim yaptırma oranı en düşük olan şirketler limited şirketlerdir (% 2-6). Oranın düşük olması nedeni ise limited şirketlerin finansal sonuçlarını sadece kuruculara sunması ve devlet kurumlarına karşı hiçbir rapor sunma zorunluluğunun olmaması olarak değerlendirilmektedir (Azerbaycan Cumhuriyetinde Denetçi Hizmetinin Gelişimiyle İlgili Denetçiler Odası Raporu, 2013: 19).

Zorunlu denetime tabi şirketlerin denetimden kaçınmalarını engellemek için İdari Hatalar Kanununa “Zorunlu denetimden kaçınma” maddesi eklenmiş ve bu madde kapsamında denetimden kaçınan gerçek kişilere 300 Manat ile 600 Manat arası, tüzel kişilere ise 1.500 Manat ile 2.500 Manat arası ceza uygulanmaktadır (Novruzov, 2012: 20).

Yukardaki bölümlerde yer alan bilgilere göre 2011-2014 yılları arasında 98 denetçi lisans almıştır. Rakamın düşük olması ülkede denetçi mesleğine olan ilginin düşük olduğunu göstermektedir. Azerbaycan’da denetçi sınavının Batı ülkelerinde olduğu gibi çok aşamalı olmaması mesleğe olan ilginin daha yüksek olmasını gerektirmektedir. Fakat Batı ülkelerine oranla Azerbaycan’da denetçi sınavının kısmen daha kolay olmasına rağmen sınav için başvuran kişi sayısının düşük olduğu gözlemlenmektedir.

Ülkede son yıllarda yerel denetim şirket sayısının artmasına rağmen yabancı denetim şirketlerinin şube ve temsilciliklerinin yerel denetim şirketlerine göre daha fazla tercih edildiği gözlemlenmektedir. Bu durum yerel denetimin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Yerel denetim şirket sayısındaki artıştan çok denetim personelinin mesleki yeterlilik, profesyonellik ve eğitim seviyesinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bazı yerel denetim şirketlerinin kötü imajı nedeniyle yerel denetim şirketlerine olan güven kısmen sarsılmış, bunun sonucunda büyük şirketler, yabancı yatırım çekmek isteyen şirketler ve yurtdışına açılmak isteyen şirketler denetim yaptırma konusunda tercihlerini yabancı şirketlerden yana kullanmaktadırlar (İsmayilbeyli, 2014: 26). Yabancı yatırım çekmek isteyen şirketler ve yurtdışına açılmak isteyen şirketlerin yabancı denetim şirketlerini (özellikle dört büyükler) tercih etmelerinin bir başka nedeni de bu şirketlerin denetimlerini % 90 oranında Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına göre ve altı aylık periyotlarla gerçekleştirmeleridir (Abubekirova, 2014: 29).

7. SONUÇ

Azerbaycan Cumhuriyeti’nde ulusal ekonominin ve özellikle de girişimciliğin gelişimine katkısını arttırmak amacı ile denetime daha geniş yer verilmesi, işletmeler ekonomik stratejiyle ilgili öneri ve tavsiyelerde bulunulması ve optimizasyon sorunlarıyla ilgili bilgilerin de denetim kavramına eklenmesi gerekmektedir. Uluslararası denetim uygulamalarında kullanılan faaliyet şekil ve yöntemlerinin uygulanması ülkede denetimle ilgili düzenlemelerin temel belirleyicileri olarak büyük önem taşımaktadır. Denetimle ilgili yasal boşlukların ortadan kaldırılması, yasal çerçevenin genişletilmesi ve tekrar geliştirilmesi

gibi unsurlar denetim faaliyetinin gelişimini belirleyecektir. Denetimin gelişimini sağlayacak unsurlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Ekonomik hayattaki tüm işletmelerin denetimle ilgili bilgilendirilmesi,
- Zorunlu denetimden kaçınmaya karşı, idari ve mali yaptırımların titizlikle uygulanması, bu hususlarda etkin ve kalıcı denetim mekanizmalarının kurulup süratle hayata geçirilmesi,
- Denetçiler Odası üye ve çalışanlarının bilgi düzeyinin artırılması amacıyla gerekli kursların düzenlenmesi,
- Denetçilerin etik kurallara uyup uymadıklarının denetlenmesi,
- Denetçiyle denetlenen şirket arasında oluşabilecek yolsuzluk olaylarının önlenmesi.

Ülkede haksız rekabet ve denetimde tekelleşmeye karşı kapsamlı uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Azerbaycan'da denetim fiyatının arz ve talebe göre belirlenmesi mekanizması her zaman yeterli düzeyde işlememektedir. Bu hususta denetim fiyatını düzenlemektense, denetimin kalitesinin yükseltilmesi konusu üzerinde durulması gerekmektedir.

Azerbaycan'da dört büyüklere girmeyen diğer denetim şirketlerinin güçlendirilmesi, bu şirketlerdeki denetçilerin rolünün artırılması ve şirketlerin yönetim yapısının genişletilmesi bu şirketlere olan güvensizliğin ortadan kaldırılmasında etkili olacaktır. Aynı zamanda yerel denetim şirketlerinin uluslararası standartlara göre faaliyet göstermesi gerekmektedir.

İncelenen dönem boyunca (2011-2014) ülkede gerçekleştirilen denetim anlaşması sayısında sürekli artış gözlemlenmiştir. Son yıllarda Azerbaycan'da denetim yoğun (hizmet sayısının artırılması yoluyla) bir şekilde gelişim göstermektedir. Fakat ülke açısından hizmet sayısının artırılmasıyla hizmetin daha fazla kitleleri kapsamı arasında optimum dengenin sağlanması önem taşımaktadır. Bu yönde işletmeler ve girişimcilere denetimin önemi ve gerekliliğiyle ilgili eğitim ve seminerlerin düzenlenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Abbasov, Alıcan (2011), Yönetim Organizasyon ve İşletme Yönetimi, İktisat Üniversitesi Yayınları, Bakü.

Abbasov, Gezenfer (2015), Muhasebe, İktisat Üniversitesi Yayınları, Bakü.

Abubekirova, Sabina (2014), "Güven Kontrolüdür", World Economics Dergisi, Cilt 10, Sayı 6, ss. 29-33.

Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçi Hizmetiyle İlgili Kanun, 2011.

Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2012 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2013.
http://www.audit.gov.az/uploads/Palata_Hesabat_2012.pdf

- Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2013 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2014.
http://www.audit.gov.az/uploads/Palata_Hesabat_2013.pdf
- Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odasının 2014 Yılına Ait Faaliyet Raporu, 2015.
http://www.audit.gov.az/uploads/Palata_Hesabat_2014.pdf
- Azerbaycan Cumhuriyetinde Denetçi Hizmetinin Gelişimiyle İlgili Denetçiler Odası Raporu: 2012-2020, 2013. http://www.audit.gov.az/uploads/Palata_Hesabat_2013.pdf
- Bayramov, Geşem (2013), “Azerbaycan’da Bağımsız Denetimin Gelişimi”, Haydar Aliyev’in 90. Yıldönümüyle İlgili Bilimsel-Pratik Sempozyum Kitabı, 26 Nisan 2013, ss. 46-53, Bakü.
- Dadaşov, Rişad (2014), “Şirketin Serveti Personelidir”, Finansçı Dergisi, Mayıs Sayısı, ss. 60-64.
- Denetimin Güncel Sorunları Konusunda Denetçiler Odasının Raporu, 2014.
- Genizade Ramiz-Namazeliyev, Yaşar. (2001), Denetim, Azerbaycan Milli Ansiklopedisi Yayınları, Bakü.
- Gülmemmedov, Sebuhi (2012), “Azerbaycan’da Denetimin Güncel Sorunları”, Günümüz Koşullarında Şeffaflığın Artırılmasında Denetimin Rolü isimli Uluslararası Bilimsel-Pratik Sempozyum Kitabı, 15-16 Mart, ss. 95-100, Bakü.
- İsmayilbeyli, Hüseyin (2014), “Dünya Tarihinde Denetim: Bağımsızlık ve Objektiflik”, World Economics Dergisi, Cilt 10, Sayı 6, ss. 23-27.
- Memmedov, Yaşar (2006), Azerbaycan Cumhuriyetinde Denetim Hizmetinin Oluşumu ve Gelişim Perspektifleri, Bilim Yayınları, Bakü.
- Novruzov, Vahid (2012), “Azerbaycan’da Denetim: Oluşumdan Uluslararası Standartlara Doğru”, Muhasebeci ve Denetçilerin III. Avrasya Forumu Kitabı, ss. 16-32, Bakü.
- Novruzov, Vahid (2013), “Azerbaycan’da Denetim”, Finansçı Dergisi, Kasım Sayısı, ss. 12-19.
- Novruzov, Vahid (2011), “Yeni İktisadi-Mali Ortamda Denetimin Rolü ve Önemi”, Günümüzde Denetimin Aktüel Problemleri isimli Polonya-Azerbaycan Bilimsel-Pratik Sempozyum Kitabı, 27-28 Ocak, ss. 20-27, Bakü.
- Rehimova, Sevinç.- Ahundov, Cemaletdin.-Talıbov, Necef (2007), Denetim: Mevzuat ve Normatif Belgeler, Cilt 4, İktisat ve Denetim Dergisi Yayınları, Bakü.
- Rzayev, Gehreman (2006), Muhasebe ve Denetim, Cilt 2, Sefa Yayınları, Bakü.
- Yagubov, Şakir (2004), Azerbaycan Denetimi, Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Odası Yayını, Bakü.